

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/96/113-118>

Lalə Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
lale_memmedova95@bk.ru

İNKLÜZİV TƏHSİLDƏ UŞAQYÖNÜMLÜ TƏLİM MÜHİTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

İnklüziv təhsilin əsas məqsədini xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün maneəsiz təlim mühitinin yaradılması və onların psixoloji hazırlığının təmin olunması təşkil edir. İnklüziv təhsil alan uşaqların öz yaşlıları olan sağlam uşaqlarla bir yerdə təhsil alması onların hərtərəfli inkişafına səbəb olur. Müəllimlər inklüziv təhsilə şagirdlərin cəlb olunmasını asanlaşdırmaq üçün mədəni mühit və şagirdlər ilə məktəb arasında aydın əlaqələri təmin etməyi də planlaşdırmalıdır. Müəllimlər bütün uşaqların iştirakını və birlikdə öyrənməni təmin etmək üçün müxtəlif təlim yanaşmalarından istifadə edərək təlimin çoxsaylı üsullarını asanlaşdırmalıdır. İstisnasız bütün uşaqlar öyrənə bilirlər. Müəllimin istifadə etdiyi metod və üsullar dərsin məqsədinin həyata keçirilməsi üçün bir vasitədir. Onları bacarıqla seçmək və istifadə etmək lazımdır. Metod və üsulları elə tətbiq etmək lazımdır ki, iş zamanı şagirdlərin fəaliyyət növləri dəyişsin.

Açar sözlər: *inklüziv, uşaqyönümlü, təlim, tərbiyə, təhsil*

Lala Mammadova
Azerbaijan State Pedagogical University
lale_memmedova95@bk.ru

Characteristics of a child-centered learning environment in inclusive education

Abstract

The main goal of inclusive education is to create a barrier-free learning environment for children with special needs and ensure their psychological preparation. The fact that children receiving inclusive education study together with healthy children of their age leads to their comprehensive development. Teachers should also plan to ensure clear connections between the cultural environment and the students and the school to facilitate the involvement of students in inclusive education. Teachers should facilitate multiple methods of instruction, using a variety of instructional approaches to ensure that all children participate and learn together. All children can learn without exception. The methods and techniques used by the teacher are a means to realize the purpose of the lesson. You need to choose and use them skillfully. It is necessary to apply methods and ways in such a form that the types of activities of students be able to change during work.

Keywords: *inclusive, child-oriented, training, upbringing, education*

Giriş

İnklüziv təhsilin əsas məqsədini xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün maneəsiz təlim mühitinin yaradılması və onların psixoloji hazırlığının təmin olunması təşkil edir. İnklüziv təhsil alan uşaqların öz yaşlıları olan sağlam uşaqlarla bir yerdə təhsil alması onların hərtərəfli inkişafına səbəb olur. Bu prosesdə müəllimlər fərqli bilik, bacarıq, maraq və öyrənmə ehtiyacları olan uşaqlar ilə işləyirlər. Əlilliyi olan uşaqlar üçün xüsusi təlim üsulu olmadığından inklüziv mühitdə müəllimlər bütün uşaqların ehtiyaclarını qarşılamaq üçün uşaqyönümlü pedaqogikadan istifadə edirlər. Daha əənəvi mühitdə və ya müəllimyönümlü pedaqogikada müəllim stolları sıra və cərgə ilə düzür, bütün sinfin qarşısında durur, şagirdlərə bütün bilikləri hazır verir və şagirdlərə onların cavablarının doğru və ya yanlış olduğunu deyir. Qeyd olunanlar “yaxşı” müəllimin xüsusiyyətləridir. Uşaqyönümlü yanaşmada isə səmərəlilik üçün vacib şərt müəllimin davranışdır (Qasimov, Kərimova, 2004: 14). Müəllim dərslər zamanı vəziyyətdən asılı olaraq sinfin müvafiq

yerlərində durur, sinifdəki resurslardan istifadə edir, uşaqlar ilə ünsiyyət qurur və uşaqların öyrəndikləri bilikləri qiymətləndirir.

Müəllimlər tərəfindən dərsi planlaşdıraraq şagirdlərin maraqları, güclü tərəfləri, ehtiyacları və dərslərin məzmununu nəzərə alıb dəyişikliklər edərək yanaşması üçün ideal formadır. Müəllimlər bir sıra şagirdləri və öyrənmə tərzlərinin müxtəlifliyini nəzərə alaraq dərsi planlaşdırmalıdır. Bu təcrübə əlilliyi olan şagirdlər üçün müvafiq olan və bütün şagirdlərin ehtiyaclarını təmin edən dərsləri inkişaf etdirir. Müəllimlər inklüziv təhsilə şagirdlərin cəlb olunmasını asanlaşdırmaq üçün mədəni mühit və şagirdlər ilə məktəb arasında aydın əlaqələri təmin etməyi də planlaşdırmalıdır. UNESCO inklüziv siniflərdə dərs planlaşdırma aşğıdakı yeni təhsil proqramı (kurikulum) üçbucağını tövsiyə edir:

Məzmun – yeni təhsil proqramında (kurikulum) müəyyənəşdirilmiş mövzuya uyğunlaşdırılır. Mövzu uşaqlara aydın olmalıdır.

Proses – məzmunun necə öyrədilməsidir. Müxtəlif öyrənmə ehtiyaclarını qarşılamaq üçün müxtəlif təlim üsullarından istifadə olunur.

Mühit – fiziki (əşyavi) mühit, öyrənmə mühiti və psixi-sosial mühit daxildir (Rəfiyeva, Məmmədova, Abbasova, Yusifova, 2020: 32).

Düzgün qurulmayan təhsil mühiti xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşağın vəziyyətinin ağırlaşmasına gətirib çıxara bilər. Inklüziv təhsil komponentli qruplarda təhsilənlərdə aşğıdakı keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsinə xüsusi fikir verilməlidir:

- Emosional sahənin inkişafı;
- Kognitiv sahənin inkişafı;
- Stressə qarşı dözümlülüyn inkişafı;
- Özünə inamın inkişafı;
- Real aləmə pozitiv münasibət və başqalarını qəbul etmə bacarıqlarının inkişafı;
- Müstəqilliyin inkişafı;
- Özünü müəyyənəşdirmə, özünü inkişaf etdirmə və həvəsləndirmənin inkişafı (Hüseynova, Rüstəмова, 2006: 116).

Tədqiqatlar göstərir ki, zəruri dəstək verilməklə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan məktəbəqədər yaşlı uşaqlar adi qruplara daxil edildikdə tədris-təlim prosesində kollektivi hiss edir və kollektivə mənsub olma hissini keçirdikləri üçün onlara pozitiv münasibətdə çoxlu imkanlara malik olurlar.

Təbriyəçi-müəllimi təlim prosesini qurarkən aşğıdakıları nəzərə almalıdır:

1. Uşaqlara müxtəlif tapşırıqlar verməklə, xüsusi təlimə ehtiyacı olan uşaqları da eyni fəaliyyət növlərinə daxil etmək;
 2. Tapşırıqları qrupla birlikdə yerinə yetirmək;
 3. Kollektivdə iştirakın digər strateji yollarından - oyun, çöl tədqiqatlarından və s. istifadə etmək
- (4).

Dərslər şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun planlaşdırılır. Dərsin əvvəlində problematik situasiya yaradılır. Dərsin uyğun hissələrində SİM olan uşaqlara yeni mövzu fərdi izah oluna bilər. Yük dərslərin ortasına doğru tədris artırılır. Növbəti mərhələdə şagirdlərin imkanlarına uyğun müxtəlif növ çalışmaları növbə ilə bir-birini əvəzləyir. Dərs elə qurulmalıdır ki, sinifdə öyrənmə, müzakirə, düşünmə və fəaliyyət üçün müvafiq qüvvə və zaman sərf edilmiş olsun. Müəllimlər təlim mühitində qoyulan hədəflərə nail olmalarına əmin olmalıdırlar. Təlim mühitində çoxsaylı yerlərdə təlim hədəfi aydın qeyd olunmalıdır. Məsələn, şifahi şəkildə hədəfi bildirmə, yazı, qrup şəklində müzakirə etmə və bütün məlumat xarakterli materiallarda vurğuya bilərsiniz. Mühitdə hədəflərin əlçatan olması şagirdlərin tez-tez hədəfə istinad etmələrini və məqsədyönlü şəkildə bu istiqamətdə çalışma ehtimalını artırır. Inklüziv sinifdə dərslərin gedişatını aşğıdakı kimi qeyd etmə bilərik:

- Yeni materialın mərhələli izahı;
- Tapşırıq təlimatının şagird tərəfindən təkrarlanması;
- Təlimin audio-vizual təminatı (Zamskiy, 2008: 136).

Dərs aydın alqoritmə malik olmalıdır. Müəyyən alqoritmə vərmiş edən şagirdlər daha intizamlı olur. Dərs bir-biri ilə metodik şəkildə bağlı olan üç hissəyə ayrılır:

1. Giriş hissə düşünməyə yönəltmə mərhələsi ilə başlayır. Bu mərhələnin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, şagirdlər fəallaşır, hamı aktiv iştirak edir. Proqramda göstərilmiş mövzu əsasında dərs başlayır. Motivasiya illüstrasiyalar, şəkillər, sxemlər, rəmlər əsasında təşkil olunur və tədqiqat sualının qoyulduğu ilə tamamlanır. SİM olan şagirdlərin qavrama və anlama xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq tədqiqat sualının alternativ variantı hazırlanır.

2. Əsas hissə dərk etmə mərhələsi ilə davam edir. Bu zaman şagirdlər yeni materialın mahiyyətini dərk etməyə yönəldirlər. Bu mərhələdə yeni biliklə əvvəlki bilik arasında əlaqə yaradılır. Müstəqil öyrənmə prosesi müəllimin izahı, şagirdlərin dərslər və ya mənbələrlə işi əsasında qurulur. Müxtəlif iş formalarından istifadə olunaraq konkret tapşırıqlar verilir. Təqdimatlardan sonra ümumi diskussiya aparılır. SİM olan uşaqlar üçün mahiyyətə eyni, lakin sadələşdirilmiş tapşırıqlar verilir. SİM olan uşağın xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq təqdimatları ümumi siniflə və ya fərdi dinlənilir. SİM olan şagirdlərlə iş zamanı müxtəlif fəaliyyətlər bir-birini əvəzləyir. Müəllim öz nitqi ilə prosesi istiqamətləndirir, lakin nitqlə çatdırılan informasiya minimum həddə olur.

3. Yekun hissə - düşünmə mərhələsidir. Bu zaman şagirdlər rast gəldikləri fakt və hadisələri yada salır, suallar verir, müşahidə və fikir mübadiləsini aparır, həmin fikri daha geniş şəkildə mənimsəməyə çalışır. Biliklər yaddaşda möhkəmlənir. Bir və ya iki şagird tapşırığı sinif qarşısında təqdim edir. Sonra SİM olan şagirdlər yeni mövzu ilə bağlı fərdi tapşırıqlar yerinə yetirir, bu zaman müəllim digər şagirdlərin tapşırıqlarını yoxlayır (6).

Uşaqyönümlü təlim mühitinin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1) Faydalı təlim imkanları: Şagirdlər dərslərin və məktəb fəaliyyətlərinin məqsədlərini başa düşdükdə daha çox motivasiya olurlar. Uşaqların gündəlik həyatları ilə bağlı nəyi və necə öyrənməni əlaqələndirmək mütləqdir. Bu, yalnız müəllimlər şagirdləri ilə əlaqə qurarsa, onlar üçün nəyin mühüm olduğunu və uşaqların bir-biri və həmçinin müəllimi ilə mübadilə etməsi üçün təhlükəsiz hiss edəcəyi rahat bir atmosfer yaranarsa, mümkün ola bilər. Bu cür əlaqənin yaradılmasına dair bəzi fikirlərə daxildir (Qasımov, Talıbov, 2000: 46).

➤ Dərsin şagirdlərin əvvəlki bilik və bacarıqlarına əsasən qurulması. Müəllimlər şagirdləri çox yaxşı tanımalı və onların dərslərdə fəal iştirakı və öz biliklərini nümayiş etdirmələri üçün imkan yaratmalıdır.

➤ Yeni anlayışları izah edərkən uşaqların gündəlik təcrübələrindən istifadə etmək. Bu, uşaqlar üçün dərslərin müvafiqliyini artıracaq. Şagirdləri evdən əşyalar gətirməyə, öz hekayə və təcrübələrini paylaşmağa ruhlandırmaq olar. Həmçinin, müəllim şagirdlərinin yaşam şərtlərindən və mədəniyyətindən xəbərdar olmalıdır.

➤ Gündəlik situasiyalarda öyrəndiklərini təcrübə etmək üçün uşaqlara imkan yaratmaqla təlimi məqsədyönlü edin.

➤ Uşaqların bir fəndə öyrəndiklərinin digər fəndə qazandıqları bilik ilə əlaqələndirilməsi. Əksər fənlər bir-biri ilə əlaqəlidir və bu əlaqəni göstərmək zəruridir.

2) Çoxsaylı təlim üsulları (Uşaqların müxtəlif yollarla öyrənməsi): Uşaqlar müxtəlif yollarla öyrənirlər. Əksər uşaqlar öyrənmə prosesində öyrənmə üçün olan fərqli yolların hamısından istifadə edir. Müəllimlər bütün uşaqların iştirakını və birlikdə öyrənməni təmin etmək üçün müxtəlif təlim yanaşmalarından istifadə edərək təlimin çoxsaylı üsullarını asanlaşdırmalıdır. Uşaqyönümlü pedaqogikada müəllimlər düşünən təcrübəçilərə çevrilirlər. Onlar daim düşünməyə sövq edirlər:

- Onların sinifdəki uşaqlar ilə ən rahat təlim üsulu hansıdır?

- Niyə bəzi uşaqlar təlimdə başqaları kimi eyni sürətlə irəliləmir?

- Bütün uşaqların öyrənmə və nailiyyət qazanmasını təmin etmək üçün istifadə olunan strategiya və üsullar hansılardır?

- Strategiya və üsulların hamı üçün əlverişliliyini təmin etmək üçün resurslar, fəaliyyətlər və ya yanaşmalar necə tənzimlənməlidir?

- Uşaqların motivasiyası necə yüksəldilməli və təlimə cəlb olunmalıdır?

Uşaqların öyrənmə metodlarını bilmək üçün müşahidə və təhlil zəruridir. Eyni kurikulum məzmununun təlimi üçün müxtəlif üsul və strategiyalardan istifadə edilməli və fəaliyyətlərin hamı üçün mənimsənilən olmasını təmin etmək məqsədilə tənzimləmələr edilməlidir.

3) Birgə öyrənmə: Birgə öyrənmə daxilində şagirdlər ümumi hədəflər naminə çalışmaqda məsuliyyəti və resursları bölüşürlər. Birgə qrup işinin uşaqların əsas anlayışları yaxşı qavramasına, həmçinin işə və bir-birinə qarşı müsbət münasibətlərin qurulmasına güclü müsbət təsiri ola bilər. Yaxşı tətbiq edildiyində qrup işi müəllimlərə fərdi və kiçik qruplar ilə daha çox vaxt keçirməyə imkan verir. Birgə öyrənmə və qrup işinə dair müxtəlif yanaşmalar var. Uşaqları necə qruplara bölməyi təyin etmək müəllimlər üçün mühümdür. Müxtəlif təməl biliklərə malik uşaqlardan ibarət qrup yaratmaq hər kəs üçün daha öyrədici imkanlar təmin edir. Uşaqların hər biri müəyyən bir vəzifəni icra edə bilər. Vəzifələrin dəyişməsinə, məsələn, hər kəsin növbə ilə qrup rəhbəri olmasını təmin edin. Həmçinin qrup işində əlilliyi olan uşaqların dəyərli və həlledici vəzifə almaları mühümdür. Adətən qrup işinə başlamazdan öncə təməl qaydaların qoyulması zəruri ola bilər. Qrup işinin faydalı olması üçün qrupda elə şərait yaradılmalıdır ki, uşaqlar fərdi şəkildə tapşırıqları tamamlasınlar və ehtiyac olduqda digərinə kömək etsinlər. Ən maraqlı təlim təcrübələri uşaqlar bir-birilərindən asılı olduqları və tapşırığı tamamlamaq üçün əməkdaşlıq etməli olduqları an alınır. Qrup işi daxilində bir-birindən asılılığın müxtəlif formalarına aiddir:

- **Hədəf asılılığı:** qrupun tək bir hədəfi var;
- **Mükafat asılılığı:** hər bir uşağın müxtəlif resursları var (materiallar və bilik) və tapşırığı tamamlamaq üçün onlar birləşdirilməlidir;
- **Vəzifə asılılığı:** tapşırığın tamamlanması üçün hər uşağın müxtəlif vəzifələri var (vaxta nəzarət edən, hesabat verən və s.) (Ağayeva, 1999: 67).

4) Cəlbəedici və əlçatan təlim məkanları: Sınıf və məktəbin mühiti uşağın uşağın təlim və tərbiyəsi üçün dəstəkləyə bilər. Uşağın uşağın təlim məkanları bütün uşaqlar üçün nəzərdə tutulmalı, hər kəs üçün təhlükəsiz və hər şagirdin bərabər iştirakı və özünü kəşf etməsinə yönəlik olmalıdır. Hər kəs üçün cəlbəedici və əlçatan təlim məkanları yaratmaq zəruridir, amma bu son hədəf deyil, əsas məqsəd: keyfiyyətli təhsil almaq bütün uşaqların hüququdur – bu hüququn dəyərləndirildiyi və həmin hüquqa əsaslanan uşağın uşağın təlim yanaşmasının həyata keçirilməsidir (9).

Uşağın uşağın təlim məkanlarının bəzi xüsusiyyətlərini qeyd etmək olar: *Fiziki məkan:* bütün uşaqların sinif və məktəb daxilində, ətrafda sərbəst hərəkət edə bilmələri, fərdi və qrup şəklində işləmələri və lazım olduqda öyrənmə vasitələrinə yanaşmalarını təmin edin.

Öyrənmə guşələri: uşaqların müstəqil və ya qrup şəklində öz iradələri ilə öyrənmək üçün sinifinizdə müxtəlif öyrənmə guşələri qurun. Hər bir guşədə resurslar və təlimatlar təqdim edilir. Həmin guşələr şagirdlərə əvvəl öyrəndiklərini zənginləşdirmək, yeni bacarıqlarını təcrübə etmək və yeni anlayışları kəşf etmək üçün şans verir. Şagirdlər öyrənmə guşələrinin planlaşdırılmasında, təşkilində və idarəsində iştirak edə bilər.

Təqdimat yeri: sinifinizdə bütün uşaqların işlərini nümayiş etdirə biləcəyiniz və fəaliyyətləri haqqında rəy verə biləcəyiniz təqdimat lövhəsi hazırlayın. Təqdimat lövhəsini tez-tez dəyişin və onu tədris vasitəsi kimi istifadə edin.

Sınıf kitabxanası: kitablar çox səmərəli tədris vasitələridir və kitablar yeni anlayışları öyrənməyə, dillərini inkişaf etdirməyə və məlumatı başa düşməkdə uşaqlara kömək edir. Kitablar və ya uşaqların özlərinin hazırladıqları kitablar da bahalı uşaq kitabları kimi səmərəli ola bilər (Ağayeva, Əliyeva, 1999: 120).

Müəllimlər valideynləri inklüziv təlim proqramına və uşaqla bağçada və ya məktəbdə həyata keçirilən işin davamı olaraq evdə iş prosesinə cəlb edə bilərlər. Uşaq ailədə həm fiziki, həm də sosial cəhətdən inkişaf edir. Ailə, uşağın təliminə və inkişafına cəlb olunan ilk müdafiə mühitidir.

Inklüziv komponentli qruplarda çalışan müəllim və müəllim köməkçiləri mütləq ailələrlə işləmə vərdişlərinə malik olmalıdır. Valideynlər ailədə olan sosial-emosional vəziyyəti normallaşdırmaqla müəllimin və psixoloqun işinə kömək göstərmiş olur. Əməkdaşlıq zamanı müəllimin xüsusi bacarığı olmalı, o, valideynlə əks əlaqə yarada bilməlidir. Nəticədə valideyn ailədə problemin həllinin qeyri-mümkünlüyünün səbəbini başa düşür, müəllimin köməyini qəbul etməyə hazır olur. Ailələrlə əməkdaşlıq bir neçə formada (konsilium, məsləhət, fərdi tədris planı ilə bağlı iclaslar və s.) həyata keçirilir (Qasimov, 1999: 56).

Səmərəli təlim bütün uşaqlar üçün əhəmiyyətlidir, lakin inkişafında müəyyən problemləri olan bir çox uşaqların qrup məşğələlərində tam iştirak etməklə öz potensiallarını realizə edə bilmələri üçün xüsusi dərslərə ehtiyacları olur. Müəllim hər bir uşağın təlim prosesinə cəlb olunmasını təmin etməlidir. Müvəffəqiyyət əldə etmək üçün onlar uşaqların inkişafı, maraqları və digər fərdi xüsusiyyətləri ilə bağlı ehtiyaclarını nəzərə almaqla təlimdə uyğunlaşdırma (akkomadasiya) və dəyişiklikləri (modifikasiyaları) həyata keçirməlidirlər.

Nəticə

“İnklüziv təhsil üzrə müəllim inkişafı proqramları”nda əlilliyi və ya digər öyrənmə çətinliyi olan uşaqların ümumi siniflərə daxil edilməsi prosesini tənzimləmək üçün “Uşaq və ailə dəstək planlarını” təqdim edilir. Dəstək planları uşaqlar, onların ailələri, xüsusi profilli pedaqoqlar və ya terapevtlərə uşaqların maraqları, güclü tərəfləri və ehtiyacları, müvafiq təlim hədəfləri, bu hədəflərə nail olmaq üçün strategiyalar və mövcud resursların uyğunlaşdırılması barədə birlikdə düşünmək imkanı verir. Valideynlər ailədə olan sosial-emosional vəziyyəti normallaşdırmaqla müəllimin və psixoloqun işinə kömək göstərmiş olur. Əməkdaşlıq zamanı müəllimin xüsusi bacarığı olmalı, o, valideynlə əks əlaqə yarada bilməlidir. Nəticədə valideyn ailədə problemin həllinin qeyri-mümkünlüyünün səbəbini başa düşür, müəllimin köməyini qəbul etməyə hazır olur. Ailələrlə əməkdaşlıq bir neçə formada (konsilium, məsləhət, fərdi tədris planı ilə bağlı iclaslar və s.) həyata keçirilir (Andreyeva, 2005: 146).

Uşağın yaxınlıqda yerləşən məktəbə cəlb edilməsi işində uşaqlar və onların ailələri, ümumi profilli müəllimlər, məktəb rəhbərliyi, xüsusi profilli pedaqoqlar, ictimai könüllülər, tibb işçiləri, eləcə də, psixoloqlar, loqopedlər iştirak edə bilər.

Uşaqlar müxtəlif mərhələlər və yollarla öyrənir. Məhz bu səbəbdən də təlim hədəflərini bütün uşaqlara əlçatan etmək üçün onları fərqləndirmək lazım gəlir. Gündəlik aparılan qiymətləndirmə məlumatları bizə hansı uşaqların hansı diferensial təlim hədəflərinə ehtiyac duyması barədə lazımı dəyərləri təmin edəcək. Bu cür diferensial təlim hədəfləri bizə inklüziv dərslərin planını hazırlamaqda kömək edəcək.

İstisnasız bütün uşaqlar öyrənə bilirlər. Həyatlarının müxtəlif mərhələlərində öyrənmə fərqli ola bilər. Bəzi uşaqlar müəllimə qulaq asmaqla, digərləri isə vizual vəsaitlərdən və ya qrup müzakirələrindən istifadə edərək öyrənir. Müəllimin istifadə etdiyi metod və üsullar dərsin məqsədinin həyata keçirilməsi üçün bir vasitədir. Onları bacarıqla seçmək və istifadə etmək lazımdır. Metod və üsulları elə tətbiq etmək lazımdır ki, iş zamanı şagirdlərin fəaliyyət növləri dəyişsin. Mənimləmə prosesində mümkün qədər çox analizatorun (eşitmə, görmə, ləmə), motorika, yaddaş, məntiqi təfəkkür və s. fəaliyyəti təmin olunsun. Əlbəttə, SİM olan uşaqlarla iş zamanı onların psixoloji xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Qasımov, S.Ə., Kərimova, E.M. (2004). Əqli və fiziki inkişafı ləngiyən uşaqların diaqnostikası və korreksiyası. Bakı, 79 s.
2. Rəfiyeva, L., Məmmədova, M., Abbasova, S., Yusifova, E. (2020). Inklüziv təhsilə cəlb olunan uşaqlarla işin aparılması. Bakı, 64 s.
3. Hüseynova, N.T., Rüstəмова, L.H. (2006). “Xüsusi pedaqogika”. Bakı, 219 s.
4. “İnklüziv sinifdə təlimin təşkili” mövzusunda ixtisasartırma proqramının Oxu materialı. (2019). Avropa İttifaqı, Azərbaycan Təhsil Nazirliyi, UNICEF. Regional İnkişaf İctimai Birliyi. Bakı, 78 s.
5. Zamskiy, X.S. (2008). Umstvenno otstalye deti. Istoriya ikh izucheniya, vospitaniya i obucheniya s drevnikh vremen do serediny XX veka. M., 216 s.
6. Inklüziv siniflərdə təlimin təşkili. TİPİİ. (2018). Oxu materialı. Bakı, 68 s.
7. Qasımov, S.Ə, Talıbov, Y. (2000). Anomal uşaqların əlahiddə pedaqogikanın əsasları. Bakı, 246 s.

8. Ağayeva, T.H. (1999). "Ümumtəhsil məktəblərində loqopedik işin təşkili". ADPU Ped. xəbər. Bakı, 156 s.
9. İnküziv təhsil sinifdə müxtəlifliyin dəstəklənməsi üçün təcrübi təlimatlar. (2020). Tim Loreman, Coan Deppeler və David Harvey. (Tərcümə - Regional İnkişaf İctimai Birliyi). Bakı, 309 s.
10. Ağayeva, T.H., Əliyeva, S.M. (1999). "Loqopediyanın nəzəri-praktik məsələləri". Bakı, 190 s.
11. Qasimov, S.Ə. (1999). "Xüsusi məktəblərdə anomal uşaqların nitq inkişafı". Bakı, 321 s.
12. Andreyeva, L.V. (2005). Surdopedagogika. M., 367 s.

Göndərilib: 02.09.2023

Qəbul edilib: 28.10.2023